

approach to managing its own time. It is focused on the implementation of interrelated stages. It is characterized the phased model of self-management with a distinction of strategies and rules. This model consists of phases of goal setting, setting of time priorities, delegation of authority, time and time balance ratio, planning strategy, and time reservation. The attention is focused on the temporal orientation of the personality. This orientation is associated with the values represented in the form of a living space consisting of phases (the appropriation of the values of society by a person, the transformation of personality on the basis of the attribution of values, forecasting and goal-setting). It is revealed the content of the stages of self-management (goal setting, planning, decision-making, implementation and organization, control) as a set of techniques (Alpine method, Franklin system, Pareto principle, ABC analysis, Eisenhower principle). They will help future social workers to use their own time effectively.

Key words: self-management, stages of self-management, time management, future social workers.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2018 р.

Прийнято до друку 01.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Поліщук В. А.

УДК 159.922.76-056.49

В. І. Степаненко

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ І ЗМІСТУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НА БАЗІ ГІПЕРЗДІБНОСТЕЙ

Девіантна поведінка на базі гіперздібностей визначається як тип відхильної поведінки, який супроводжується девіаціями у повсякденному житті при особливій обдарованості, таланті, геніальності в інших сферах діяльності людини [5, с. 24; 15, с. 39].

Однак спостерігаються певна розмитість наукових підходів у трактуванні сутності, змісту, частоти прояву цього типу девіантної поведінки. Низка дискусійних положень з означеної проблеми, їх різновекторність та важливість уточнення обумовили актуальність теми дослідження.

Отже, метою статті є аналіз поглядів науковців щодо сутності, змісту й частоти прояву девіантної поведінки на базі гіперздібностей у дітей шкільного віку.

Здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, які виступають умовою успішного виконання тієї чи іншої продуктивної діяльності [14, с. 144].

Префікс *гіпер-* у складних словах, згідно зі Словником іншомовних слів, вказує на перевищення норми [13, с. 139].

Гіперздібності – здібності, які або дуже виражені й рано виявлені, або рідко зустрічаються (зворотне вимовляння слів, феноменальний розрахунок тощо) [14, с. 23].

Дослідженню девіантної поведінки на базі гіперздібностей як типу девіантної поведінки особистості у різних аспектах присвчені праці В. Білецької, Н. Бобильової, Г. Єфремової, О. Зеркіної, В. Менделевича, О. Михайленко, Н. Фетискіна, Г. Чусавитіної та ін.

Обдаровані діти складають 20–30% загальної популяції. Не дивлячись на розповсюдження уявлень щодо благополучності соціально-психологічного розвитку обдарованих дітей, до «благополучних» з них належать лише 5%, решта знаходяться в ситуації ризику соціальної ізоляції та відчуження з боку однолітків [8]. У своїй доповіді «Феномен обдарованості» Карл Густав Юнг зазначає: «Існує чимало обдарованих людей, користь від яких зведена нанівець чи навіть звернена у протилежність їх недоліками... Творчий потенціал, нажаль, може з таким же успіхом діяти і деструктивно» [16, с. 159].

Сучасні дослідники у галузі психології і соціальної роботи акцентують свою увагу на тому, що труднощі, які виникають у процесі соціальної адаптації обдарованої дитини, при відсутності надання своєчасної допомоги загострюють і посилюють ризик різних проявів девіантної поведінки, серед яких поширеними є асоціальна, делінквентна, адиктивна, суїцидальна поведінка [3]. Розглянемо наукові погляди щодо трактування сутності, змісту і розповсюдженості девіантної поведінки на базі гіперздібностей у дітей шкільного віку саме в цих аспектах.

Асоціальна (аморальна) поведінка. До асоціальної поведінки обдарованих дітей можна віднести лінощі, академічну неуспішність, маргінальність, агресивність, лихослів'я тощо. Протест дитини проти існуючої практики відносин однолітків і дорослих, незадоволеність відносинами, тривале утискання її важливих потреб – в активності, демонстрації своїх можливостей, лідерстві та ін. – може приймати у поведінці форми демонстративної асоціальності, захисної агресії. Така дитина поводиться зухвало, бурхливо і недобррозичливо реагує на дії й оцінки оточуючих, дозволяє собі ненормативні, навіть виражені асоціальні вчинки: псує речі, лихословить, ініціює бійки тощо [3].

Ю. Паненковою було проведено дослідження серед 109 обдарованих дітей, яке показало, що високий рівень агресивності спостерігається у 18% з них. Простежується значущий обернений (негативний) кореляційний взаємозв'язок між адаптованістю обдарованих дітей і їх схильністю до агресивності. Тобто схильність до агресивності є показником неадаптованості чи дезадаптованості обдарованих дітей [10].

Цікаво, що близько 30% відратованих зі шкіл за академічну неуспішність, нездатність до навчання і навіть дурість складають обдаровані діти. В зв'язку з цим у школах, наприклад, Великобританії,

при ідентифікації обдарованих дітей особливу увагу приділяють неуспішним школярам й учням з проблемами у поведінці, оскільки в цій групі дітей відсоток обдарованих виявляється найвищим [2, с. 3–4].

Беата Анна Земба при описі категорії маргінальних обдарованих дітей зазначає, що маргінальний обдарований учень – це дитина, яка виникла «на межі» різних систем (культур, соціальних цінностей) і має групову приналежність без групової ідентифікації. Частіше маргінальні обдаровані учні – це діти, які володіють низькими комунікативними здібностями і не здатні до конструктивної деструкції (руйнування системи, що дозволила б згодом трансформуватися у нову, більш життєздатну якість). Деструктивний початок у таких учнів переважає над іншими властивостями і це деструкція заради деструкції.

Аналіз маргінальної обдарованої особистості неможливий без визначення ключового для визначеної проблематики поняття «маргінальність», що підкреслює особливий соціальний статус (низький), належність до меншості, яке знаходиться на межі або поза соціальною структурою, веде спосіб життя і сповідує цінності, що відрізняються від загальноприйнятої норми (наприклад, контркультура). Маргінальні обдаровані діти не здатні на прийняття будь-якого інакомислення, у чому полягає основа їхньої потенційної небезпеки для суспільства. Частіше маргінальна обдарована особистість засліплена власними деструктивними ідеями, тому не завжди здатна усвідомлювати власні дії [4, с. 13–14].

Делінквентна поведінка. У своєму дослідженні К. Курзова висвітлює теорію про те, що інтелектуально обдаровані особистості можуть і схильні до девіацій у поведінці. Особистості з високим інтелектом і творчими здібностями далеко не завжди є визнаними суспільством, що може служити поштовхом до скоєння правопорушень і злочинів. В юридичній практиці існує ряд прикладів делінквентної поведінки обдарованих, коли злочинці володіли настільки високим інтелектом, що скоювали «ідеальні» злочини, не допускаючи при цьому жодної помилки, і правоохоронні органи протягом тривалого часу залишалися безсилими.

Дослідниця підтверджує теорію отриманими у ході дослідження наступними емпіричними даними (вибірка склала 56 інтелектуально обдарованих підлітків). 26% опитаних відповіли, що ними було скоєно правопорушення, які не призвели до залучення органів поліції (дрібна крадіжка, крадіжка цукерок з автомату, яблук у сусідів, хуліганство, несплата проїзду, бійки, використання гральних автоматів без грошей, перехід дороги на червоне світло та ін.). 2% підлітків зізналися, що в їх житті були такі випадки, коли вони скоїли правопорушення і було залучено правоохоронні органи. Їх причиною було хуліганство [6].

Аналізуючи мотиви правопорушень, В. Менделевич виділяє прояв гіперздібностей (таланту, геніальності) як тип відхилень у поведінці, що не відповідають соціальній нормі – 2% випадків [9, с. 21].

Дослідниками питання девіантної поведінки на базі гіперздібностей у сфері інформаційно-комунікативних технологій доведено, що високим рівнем інтелекту володіють особистості, які скоїли комп'ютерні злочини. 78% кіберзлочинців мають вищу освіту і в 21% – IQ значно вище норми [6].

Адиктивна поведінка. У практичній діяльності частими є випадки, коли колишні відмінники, обдаровані діти, стаючи дорослими, але зберігши звичну стратегію уникнення і пошуку відчуттів, обирають тяжкі форми адиктивної поведінки як *алкоголізм і наркоманія*. За даними різних досліджень, 15–20% наркозалежних до початку наркотизації мали високі успіхи в навчанні у школі [7, с. 118].

При наркотичній девіантній поведінці на базі гіперздібностей основними мотивами наркотизації є мода, престиж, відчуття приналежності до рангу обраних, особливих, богеми, епатаж, прагнення зруйнувати ненависну собі дійсність, змінити і переробити її під себе [15, с. 195].

В аспекті залежної девіантної поведінки на базі гіперздібностей заслуговує уваги дослідження Т. Якимової, яка дослідила 85 сімей інтелектуально обдарованих дітей, і висунула припущення про те, що частина інтелектуально обдарованих підлітків проявляє ознаки *адиктивної поведінки в процесі пізнавальної діяльності*. Спираючись на погляди К. Юнга, В. Юркевич, А. Сєверного, Т. Якімова розглядає високу пізнавальну мотивацію обдарованих дітей як один зі способів зниження внутрішньоособистісної тривоги, тобто як таку, що має захисний чи компенсаторний характер у розвитку конкретної дитини. Вона стверджує, що висока розумова активність і феномен специфічних проблем обдарованості взаємопов'язані: чим більше дитина «входить» до сфери пізнання, тим вище вірогідність наявності проблем в інших сферах життя. І, навпаки, чим інтенсивніші вказані труднощі, тим безпечніше і комфортніше для здібної дитини інтелектуальна і пізнавальна діяльність.

Експериментальне дослідження, проведене Т. Якимовою, показало, що чверть вибірки, тобто 25%, склали підлітки з показником «висока норма з ознаками невротичного розвитку особистості». Рівень здібностей й інтелектуальних досягнень підлітків цієї групи перевищував вікові нормативи. Мотивація спілкування, пізнання, досягнень мала внутрішньо конфліктний характер, що характеризується нестабільністю процесу і результату навчальної й дослідницької діяльності, конфліктності спілкування, труднощах самовираження і саморегуляції, невпевненості у собі в поєднанні з демонстративністю, загостреним пошуком уваги і схвалення.

Спілкування у сім'ї характеризується поєднанням високого рівня суворості, контролю над дитиною, жорстких очікувань від неї, низького рівня емоційної підтримки. Начальні досягнення дитини розглядаються як засоби отримання визнання й уваги з боку близьких, а сама інтелектуальна діяльність має компенсаторну функцію. Це може

призвести до згасання проявів обдарованості при нормалізації міжособистісних відносин чи їх трансформації в інші невротичні симптоми в несприятливих обставинах.

10,6% досліджуваних – це «особлива обдарованість з ознаками диссинхронії психічного розвитку». Підлітки цієї групи відрізняються вираженою дисгармонією у розвитку. Стрімкий розвиток інтелектуальних здібностей поєднується з уповільненням фізичного розвитку, яскраво вираженими проблемами спілкування з однолітками і проблемами саморегуляції у сферах, не пов'язаних з основним інтересом дитини.

В захопленості процесом пізнання у більшості дітей цих груп (особливо групи обдарованих підлітків з ознаками диссинхронії) простежуються ознаки адитивної (залежної) поведінки: пізнавальна діяльність часто витісняє інші види діяльності на другий план і стає надцінною, процес пізнання супроводжується зміною настрою і стану, певною відчуженістю. Цінність самого процесу пізнання переважає над його результатом. Батьки, емоційно включені в пізнавальну діяльність, демонструють ознаки співзалежної поведінки [17].

Суїцидальна поведінка. До категорії проблемних груп дітей, які знаходяться у зоні суїцидального ризику в закладах середньої освіти, М. Салтикова-Волкович відносить обдарованих дітей з нестандартним мисленням, яке відрізняється від їх однолітків способами пізнавальної діяльності, видатними художніми і спортивними досягненнями, а також дітей, які проявляють риси лідерської поведінки [12, с. 65].

Кількість суїцидів серед обдарованих дітей в два рази більша, ніж серед звичайних. В дослідженнях виявлено дві основні характеристики обдарованих дітей, які обумовлюють прояви суїцидальної поведінки: певні відхилення в емоційному фоні і колосальне Его. В обдарованих дітей суїцидальна поведінка часто спровокована постановкою завищених цілей, страхом помилки, непереносимістю ситуації програшу, невдачі, переживанням глибокої особистісної кризи, труднощами самовизначення, відсутністю підтримки з боку значимих дорослих [1, с. 174].

Отже, нами здійснено спробу розкриття сутності, змісту й розповсюдженості девіантної поведінки на базі гіперздібностей у дітей шкільного віку в таких аспектах, як асоціальна, суїцидальна, адиктивна, делінквентна поведінка. Визначені наукові підходи формують комплексне уявлення щодо сутності і змісту девіантної поведінки на базі гіперздібностей, що дає змогу побудови системи профілактики девіантної поведінки на базі гіперздібностей у дітей шкільного віку в закладах загальної середньої освіти. Саме це питання і буде розглянуто у наступних розвідках.

Список використаної літератури

1. Артамонова Е. Г. Одаренные дети в современном обществе: трудности становления личности / Е. Г. Артамонова // Мир психологии и

психология в мире. – №1. – 2015. – С. 171–176. **2. Габдулхаков В. Ф.** Одаренный ребенок и талантливый педагог: индикаторы профессионального мастерства педагога в контексте детерминантов одаренности и девиации: монография / В. Ф. Габдулхаков. – М.: Московский психолого-социальный институт (изд-во НПО «МОДЭК»); Казань: Казанский (Приволжский) федеральный университет, 2013. – 258 с. **3. Елисеєва Е. В.** Проблемы одаренных детей и пути их разрешения в рамках социально-педагогической деятельности / Е. В. Елисеєва // Сб. тезисов II гор. науч.-практ. конф. молод. ученых и студ. учрежд. высш. и средн. образования «Научно-практическая деятельность молодых ученых и студентов в рамках программы модернизации образования», 23-24 апреля. – М., 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://childpsy.ru/lib/articles/id/10272.php>>. **4. Земба Б. А.** Умови ефективного застосування методів діагностики обдарованих маргінальних учнів / Беата Анна Земба // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2016. – № 4 (47). – С. 12–15. **5. Зеркина Е. В.** Подготовка будущих учителей к превенции девиантного поведения школьников в сфере информационно-коммуникативных технологий: монография / Е. В. Зеркина, Г. Н. Чусавитина. – Магнитогорск: МаГУ, 2008. – 185 с. **6. Курзова К.** Интеллектуальная одаренность и девиантное поведение / К. Курзова // Семейно-медицинский портал о здоровье детей и взрослых, просто и доступно каждому родителю «Детский доктор». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.detskydoctor.ru/doc/psihologiya/intellektualnayaodarennost-i-deviantnoe-povedenie/>> **7. Максимова С. В.** Творческая активность у лиц с наркотической зависимостью / С. В. Максимова // Вопросы психологии / Ред. Е. В. Щедрина. – 2006. – №1. – С. 118–127. **8. Михайленко О. В.** Особливості обдарованих дітей як категорії «групи ризику» / О. В. Михайленко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2014. – Вип. 115. – С. 154–158. **9. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: Навчальний посібник / Н. Ю. Максимова, Л. А. Мороз, Л. І. Мороз, С. І. Яковенко. За ред. С. І. Яковенка; – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – 200 с. **10. Паненкова Ю. В.** Психолого-педагогічні чинники адаптації обдарованих дітей до умов початкової школи: / дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Юлія Валеріївна Паненкова. – Острог, 2014. – 241 с. **11. Руководство по аддиктологии / Под ред. проф. В. Д. Менделевича. СПб.: Речь, 2007. – 768 с. **12. Салтыкова-Вокович М.** Социально-педагогическая проблема детско-юношеского суицида / М. Салтыкова-Вокович // Социализация личности на разных этапах возрастного развития: опыт, проблемы, перспективы: матер. I респ. науч. конф. (с междунар. участием). (Гродно, 25 – 26 окт. 2012 г.) / ГрГУ им. Я. Купалы; редкол.: Н. В. Михалкович (гл. ред.) [и др.]. – Гродно. – ГрГУ, 2012. – С. 63–68. **13. Словник** іншомовних слів. Тлумачення, словотворення та слововживання: близько 35000 слів і словосполучень /****

С. П. Бибик, Г. М. Сютя; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Харків : Фоліо, 2005. – 623 с. **14. Современный образовательный процесс: основные понятия и термины** / М. Ю. Олешков, В. М. Уваров – М. : 2006. – 152 с. **15. Фетискин Н. П.** Девиации креативно-одаренных детей / Гуманитарные основания социального прогресса: сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф. – В 8 частях. – Ч. 8 / Под ред. В. С. Белгородского, О. В. Кашеева, В. В. Зотова, И. В. Антоненко. – М.: ФГБОУ ВО «МГУДТ», 2016. – 256 с. – С. 192–197. **16. Юнг К. Г.** Собрание сочинений. Конфликты детской души / Пер. с нем. Т. Ребеко, Е. Рязановой, А. Судакова. – М. : Канон, 1997. – 336 с. **17. Якимова Т. В.** Феномен познавательной аддикции в развитии интеллектуально одаренных подростков / Т. В. Якимова // Вопросы психического здоровья детей и подростков. – 2010. – № 2 (10). – С. 56–69.

Степаненко В. І. Наукові підходи до трактування сутності і змісту девіантної поведінки на базі гіперздібностей

У статті проаналізовано погляди науковців щодо сутності, змісту, частоти прояву девіантної поведінки на базі гіперздібностей у дітей шкільного віку у таких аспектах, як асоціальна, делінквентна, адиктивна, суїцидальна поведінка. Наведено статистичні дані щодо розповсюдженості різних форм девіантної поведінки на базі гіперздібностей у дітей шкільного віку.

Девіантна поведінка на базі гіперздібностей визначається як тип відхильної поведінки, який супроводжується девіаціями у повсякденному житті при особливій обдарованості, таланті, геніальності в інших сферах діяльності людини.

Акцентовано увагу на тому, що труднощі, які виникають у процесі соціальної адаптації обдарованої дитини, при відсутності надання своєчасної допомоги загострюють і посилюють ризик появи у них зазначених форм девіантної поведінки на базі гіперздібностей.

Ключові слова: девіантна поведінка на базі гіперздібностей, обдарована дитина, маргінальна обдарована дитина, асоціальна поведінка, делінквентна поведінка, адиктивна поведінка, суїцидальна поведінка.

Степаненко В. И. Научные подходы к трактовке сущности и содержания девиантного поведения на базе гиперспособностей

В статье проанализированы взгляды ученых о сущности, содержании, частоте проявления девиантного поведения на базе гиперспособностей у детей школьного возраста в таких аспектах, как асоциальное, делинквентное, адиктивное, суицидальное поведение. Приведены статистические данные по распространенности различных форм девиантного поведения на базе гиперспособностями у детей школьного возраста.

Девиантное поведение на базе гиперспособностей определяется как тип отклоняющегося поведения, который сопровождается девиациями в

повседневной жизни при особой одаренности, таланте, гениальности в других сферах деятельности человека.

Акцентируется внимание на том, что трудности, которые возникают в процессе социальной адаптации одаренного ребенка, при отсутствии оказания своевременной помощи обостряют и усиливают риск появления у них указанных форм девиантного поведения на базе гиперспособностей.

Ключевые слова: девиантное поведение на базе гиперспособностей, одаренный ребенок, маргинальный одаренный ребенок, асоциальное поведение, делинквентное поведение, аддиктивное поведение, суицидальное поведение.

Stepanenko V. Scientific Approaches to the Interpretation of the Essence and Content of Deviant Behavior on the Basis of Hyper Abilities

The article analyses the views of scientists about the nature, content and frequency of manifestation of deviant behavior on the basis of hyper abilities in school-age children in such aspects as asocial, delinquent, addictive, suicidal behavior.

The statistical data on the prevalence of various forms of deviant behavior based on hyper abilities in school-age children are presented.

Deviant behavior based on hyper abilities is defined as the type of deviant behavior, which is accompanied by deviations in everyday life with special giftedness, talent, genius in other spheres of human activity.

The attention is paid to the fact that the difficulties that arise in the process of social adaptation of the gifted child, in the absence of the provision of timely assistance, exacerbate and increase the risk of the appearance of the indicated forms of deviant behavior on the basis of hyper abilities.

Key words: deviant behavior on the basis of hyper abilities, gifted child, marginal gifted child, asocial behavior, delinquent behavior, addictive behavior, suicidal behavior.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2018 р.

Прийнято до друку 01.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК [316.614:004.946]–053.5:316.77

А. В. Тадаєва

ВПЛИВ НОВИХ МЕДІА НА ПРОЦЕС КОМУНІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Сучасність характеризується переходом до культури інформаційного суспільства, у якій провідними цінностями стають інформація та нове знання. Найдоступнішим джерелом доступу до